

UOT 336.244.2

GÖMRÜK ÖDƏNİŞLƏRİNDƏN YAYINMA PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARIN TƏCRİD EDİLMƏSİ YOLLARI

Həmidova Mehriban Yadulla qızı*

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Xülasə

Tədqiqatın məqsədini - Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilən vəziyyətlərdə alınmalı olan gömrük ödənişləri ilə bağlı məsulliyət yaranan halların araşdırılması və onların yaranmasının səciyyəvi xüsusiyyətlərinin əsaslandırılması təşkil edir.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma və müqayisəli təhlil metodları.

Tədqiqatın nəticələri - gömrük dəyərinin əsassız olaraq aşağı salınmasına və buna görə ödənilməli olan gömrük ödənişlərinin azalmasına gətirib çıxaran halların aradan qaldırılması ilə bağlı normativ-hüquqi bazanın və bu sahədə müvafiq strategiyanın daha da təkmilləşdirilməsi üzrə yeni elmi-nəzəri əsaslandırma zəminində uyğun gələn təkliflərin irəli sürülməsi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - elmi-nəzəri əsaslar baxımından daha geniş araşdırmalar tələb olunur.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti - dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşdırılmasında yeni mənbələrin aşkar edilmə səmərəsi.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - gömrük ödənişləri ilə bağlı məsulliyət yaranan halların araşdırılması üzrə spesifikasiyi ilə fərqlənən ilkin elmi-tədqiqat əsaslandırmalarından biri kimi çıxış etməsi.

Açar sözlər: *gömrük ödənişləri, gömrük dəyəri, vergilər, tarif preferensiyaları, qaçaqmalçılıq.*

Giriş

Gömrük ödənişləri ilə bağlı məsulliyəti yaranan hallar üzrə təcrübədə gerçəkləşən məqamların elmi-tədqiqat müstəvisində də araşdırılması aktual səciyyə daşıyır. Bu baxımdan bizim tədqiqat işləməsinin predmetini də Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının digər

qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilən vəziyyətlərdə alınmalı olan gömrük ödənişləri ilə bağlı məsulliyət yaranan hallar təşkil edir: gömrük rüsumu; əlavə dəyər vergisi; aksizlər; yol vergisi; Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən lisenziyaların verilməsi və lisenziyaların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə

*Bakı Dövlət Universiteti, Bakı şəhəri, AZ 1148. Z.Xəlilov, 23.
narqiz@mail.ru

dövlət rüsumu; gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatlarının verilməsi və attestatların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə yığımlar; gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları; malların saxlancına görə gömrük yığımları; malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları; məlumatlandırma və məsləhət verməyə görə haqq; ilkin qərarların qəbuluna görə haqq; gömrük aukşionlarında iştirak etməyə görə haqq; beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən xarici ölkələrin nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə "İcazə" blanklarının verilməsinə görə dövlət rüsumu; digər gömrük ödənişləri [1-3]. Bundan irəli gələrək, tədqiqat işləməsinə gömrük ödənişləri ilə bağlı məsulluyyəti yaradan hallar sistemli yanaşma və müqayisəli təhlil sferasında araşdırılır və gömrük münasibətlərinin bu sahədə təkmilləşdirilməsi istiqamətində uyğun gələn səmərəlilişdirici təkliflər əsaslandırılır. Hesab edilir ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşdırılmasında yeni mənbələrin aşkar edilmə səmərəsi baxımından gömrük ödənişlərinin azalmasına gətirib çıxaran halların aradan qaldırılması məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlanılmalı, müvafiq sahədə normativ-hüquqi baza və strategiya daha da təkmilləşdirilməlidir.

Gömrük ödənişləri ilə bağlı məsuliyyət yaradan halların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Təşkilat və fiziki şəxslərdən tutulan gömrük ödənişlərindən yayınmaya görə cinayət məsuliyyəti haqqında norma ilə bağlı tənzimləmə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin (AR CM) 209-cu maddəsində aşağıdakı kimi təsbit olunmuşdur:

«1. Xeyli miqdarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma-şərti maliyyə vahidi məbləğinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

2. Bu maddənin 1-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş əməllər:

a) təkrar törədildikdə;

b) külli miqdarda törədildikdə şərti maliyyə vahidi məbləğinin iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və eyni müddətdə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd: Bu maddədə «xeyli miqdar» dedikdə, ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin şərti maliyyə vahidi məbləğinin iki min mislindən, «külli miqdar» dedikdə, dörd min mislindən yuxarı olan məbləği başa düşülür» [3].

Göründüyü kimi, qanunverici tərəfindən ancaq xeyli və ya külli miqdarda törədilən gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma halları kiminalaşdırılmışdır.

AR CM-nin 209-cu maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin bilavasitə obyektini kimi gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üzrə dövlət tərəfindən tənzimlənən ictimai münasibətlər çıxış edir. Cinayətin predmetini AR CM və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilən hallarda alınan aşağıdakı gömrük ödənişləri təşkil edir:

1. Gömrük rüsumu;
2. Əlavə dəyər vergisi;
3. Aksizlər;
4. Yol vergisi;

5. Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı (*Dövlət Gömrük Komitəsi*) tərəfindən lisenziyaların verilməsi və lisenziyaların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə dövlət rüsumu;

6. Gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatlarının verilməsi və attestatların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə yığımlar;

7. Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları;

8. Malların saxlancına görə gömrük yığımları;

9. Malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları;

10. Məlumatlandırma və məsləhətverməyə görə haqq;

11. İlk qərarların qəbuluna görə haqq;

12. Gömrük auksionlarında iştirak etməyə görə haqq;

13. Beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən xarici ölkələrin nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə "İcazə" blanklarının verilməsinə görə dövlət rüsumu;

14. Digər gömrük ödənişləri.

Gömrük ödənişləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq, tətbiq olunduğu halda tutulur [1].

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqlarının müdafiəsi üzrə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, müəyyən edilən xüsusi, anti-dempinq və kompensasiyalı rüsumlar Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə (*AR GM*) idxal gömrük rüsumunun tutulması üçün nəzərdə tutulan qaydalar üzrə tutulur.

"Azərbaycan Respublikasının Gömrük tarifi haqqında" Qanunun 2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının gömrük tarifi - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin Əmtəə nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur.

Azərbaycan Respublikasının gömrük tarifi haqqında Qanunun 4-cü maddəsinə müvafiq olaraq, aşağıdakı gömrük rüsumları tətbiq edilir:

- advalor - malların gömrük dəyərinə görə faizlə hesablanan;
- spesifik - mal vahidinə görə müəyyən olunmuş dəyərlə hesablanan;
- kombinə edilmiş - hər iki növü birləşdirməklə hesablanan.

Malların istehsalçıdan istehlakçıya doğru hərəkətinin müxtəlif mərhələlərində malın dəyəri (*qiyməti*) dəyişilir, bura ardıcıl surətdə, mal istehsalçısının və ticarət prosesinin digər

iştirakçılarının məsrəf və mənfəəti daxil olur. Bütün məsrəflər və malın qiymətinə daxil olan mənfəət malların gömrük sərhəddində yerdəyişməsi zamanı gömrük ödənişlərinin hesablanma anına malın gömrük dəyərini təşkil edir. Gömrük dəyəri dedikdə, ixrac məqsədlərilə satış zamanı mala görə ödənilməli olan, müəyyən olunmuş əlavələrin uçotu ilə dəqiqləşdirilmiş qiymət başa düşülür. Malın gömrük dəyəri gömrük ödənişlərinin (*rüsum, aksiz, ƏDV, xüsusi vergi, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə yığım*) hesablanması üçün əsas baza rolunu oynayır [1, 2, 4].

Vergiyə düşən bazadan hansısa məsrəf elementinin kənarlaşdırılması gömrük dəyərinin əsassız olaraq aşağı salınmasına və buna müvafiq olaraq, ödənilməli olan gömrük ödənişlərinin azalmasına gətirib çıxarır. Ona görə də, belə məsrəf elementlərinin gömrük dəyərindən əsassız olaraq, qərəzlə kənarlaşdırılması gömrük ödənişlərinin məruz qaldığı bazanın süni olaraq azalmasına gətirib çıxarır, bu isə, AR CM-nin 209-cu maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin obyektiv tərəfinin əlaməti kimi baxıla bilər.

AR GM-nin 29-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycanın ərazisinə gətirilən malların sərbəst dövriyyəsinə ancaq gömrük rüsum və vergilərinin gömrük orqanlarının hesabına daxil olmasından sonra icazə verilir.

Malların gömrük sərhəddindən keçirilməsi zamanı gömrük rüsumlarının ödənilməsi üzrə öhdəlik aşağıdakı hallarda baş verir:

- a) malların gətirilməsi zamanı-gömrük sərhəddini keçmə anından;
- b) malların aparılması zamanı-gömrük bəyannaməsinin təqdim olunma anından və ya bilavasitə malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən çıxarılmasına yönələn hərəkətlərin baş vermə anından.

Gömrük rüsum və vergiləri ödənilmir, əgər:

- a) Azərbaycan Respublikasının qanunveri-

ciliyinə və ya AR GM-nə müvafiq olaraq, mallar gömrük rüsum və vergilərinə cəlb olunmursa və ya mallara münasibətdə gömrük rüsum, vergilərinin ödənilməsindən şərti olaraq tam azad etmə təqdim olunarsa (*belə azad etmə müddətində onun təqdim olunması ilə əlaqədar şərtlərə riayət edilməsi ilə*);

v) sərbəst dövriyyə üçün malların buraxılışına qədər və AR GM tərəfindən müəyyən olunan tələb və şərtlərin şəxslər tərəfindən pozulmaması ilə, xarici mallar məhv olubsa və ya qəza və ya aşılmaz qüvvə nəticəsində yaxud təbii aşınma nəticəsində və ya normal daşınma, saxlama və ya istifadə (istismar) şəraiti ilə əskilmə nəticəsində həmişəlik itirilibsə;

q) mallar AR GM-nə müvafiq olaraq, dövlət mülkiyyətinə keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə sərbəst dövriyyə üçün buraxılan yaxud bu ərazidən aparılan mallara münasibətdə gömrük rüsumlarının, vergilərinin ödənilməsi üzrə öhdəlik AR VM-də nəzərdə tutulan hallarda dayandırılır [2].

AR CM-nin 209-cu maddəsinin dispozişiyasında gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma əlamətləri açılmadığından hüququn tətbiq təcrübəsində belə cinayətlərin təsnifatlandırılması zamanı çətinliklər yaranır.

Hazırda gömrük qanunvericiliyi müəyyən edir ki, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma dedikdə, aşağıdakılar başa düşülür:

- gömrük ödənişlərindən qanunsuz azad etməyə və ya onların azaldılmasına yönələn yaxud ödəniş qismində daxil edilən, amma dövlət büdcəsinə keçirilməmiş və hüquqazidd hərəkətlərin törədilməsinə gömrük orqanlarının hesablarında ödəyicinin pul vəsaiti kimi qeyd olunan ödənilmiş gömrük ödənişlərinin əsassız qaytarılmasına yönələn hərəkətlərin törədilməsi;
- müəyyən olunan müddətlərdə ödənilməsi üçün real imkanların olması zamanı

ödənilməli olan gömrük ödənişlərinin ödənilməməsi;

- müəyyən olunan müddətlərdə üzərinə götürdüyü öhdəliklərin icra etmək niyyəti olmadan, gömrük ödənişlərinin ödənilməsinə möhlətin təqdim olunması haqqında gömrük orqanlarına müraciət;
- gömrük ödənişlərinin ödənilməsinin təmin olunması haqqında üçüncü şəxslərin yalan təminatlarının bilərəkdən təqdim olunması. [1, 4]

AR CM-nin 209-cu maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin obyektiv tərəfi aşağıdakılarda əks olunmalıdır [3]:

1. Əsasən, gömrük bəyannaməsində və gömrük məqsədləri üçün zəruri olan digər sənədlərdə gömrük rejimi haqqında, gömrük dəyəri haqqında yaxud malın mənşə ölkəsi haqqında və ya digər həqiqətə uyğun olmayan, nəticədə isə, gömrük ödənişlərindən azad etməyə və ya onların azaldılmasına əsas verən yalan məlumatların təqdim etmə yolu ilə gömrük ödənişlərindən qanunsuz olaraq azad etməyə və ya onların azaldılmasına yönələn istənilən hərəkətlərin törədilməsində;

2. Yalan məlumatlara malik olan sənədlərin gömrük orqanlarına təqdim etmə yolu ilə artıq ödənilmiş gömrük ödənişlərinin qaytarılmasına, ödənişlərin hissə-hissə əldə olunmasına və ya digər əvəz etmələrə və ya onların qaytarılmamasına yaxud tam olmayan həcmdə qaytarılmasına yönələn hərəkətlərin törədilməsində;

3. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanına Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və ya onun gömrük orqanı tərəfindən onlara qanunvericiliklə təqdim olunan səlahiyyətlər çərçivəsində müəyyən edilən qaydada, ölçüdə və müddətlərdə gömrük ödənişlərinin ödənilməməsində, əgər belə ödənilməmə üzürlü səbəb olmadan, yəni, real ödəniş imkanı olduğu şəraitdə baş veribsə (*Gömrük ödənişlərinin ödənilməməsi ödəyi-*

cinin iradəsindən asılı olmayan, müəyyən olunan müddətdə gömrük ödənişlərini ödəmək imkanından məhrum edən səbəblərdən baş veribsə, bu cinayətin obyektiv tərəfi əmələ gəlmir) [3].

Gömrük qanunvericiliyinin hazırkı vəziyyəti gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanı vergi dələduzluğunun sərbəst forması kimi müəyyən etməyə imkan verir. Belə yayınma zamanı şəxs həqiqəti bilərəkdən təhrif edir və aşağıdakı yollarla məqsədinə çatır:

- a) yanlış bəyan etmə;
- b) gömrük orqanlarına saxta sənədlərin təqdim olunması;
- v) malların gömrük nəzarətindən gizlədilməsi (*fəal aldatma*) və həqiqəti deməməklə (*passiv aldatma*) gömrük orqanlarını aldatma;
- q) bəyan etməyə məruz qalacaq malların bəyan edilməməsi;
- d) gömrük qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olaraq, gömrük orqanlarına mallar və onlar haqqında sənədlərin təqdim olunmaması və s.

Beləliklə, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi tərəfindən müəyyən olunan gömrük ödənişlərinin ödənilməməsi və ya onların aşağı salınması məqsədini daşıyan istənilən hüquqa zidd aldatma əməllərinin törədilməsidir [1, 2, 3].

Gömrük ödənişlərini ödəməkdən yayınma cəhdinin aradan qaldırılması ilə bağlı strategiyanın təkmilləşdirilməsinin elmi əsaslandırılması

Hal-hazırda formalaşmış istintaq təcrübəsi və gömrük qanunvericiliyinin vəziyyətini nəzərə alaraq, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın bəzi daha xarakterik üsullarını sadalayaq:

1. AR CM-nin 206-cı maddəsinin 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan hüquqazidd əməl-

lərin törədilməsi ("*Qaçaqmalçılıq*"), yəni, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üçün malların qaçaqmalçılığı törədilir. Mallar qanunvericiliklə müəyyən edilən ölçüdə gömrük vergi tutmasına məruz qalmama üçün:

- a) onlar hüquq pozucuları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən gömrük nəzarətindən yayınmaqla keçirilir;
- b) hüquq pozucuları tərəfindən yanlış sənədlərdən istifadə olunur, o cümlədən, əgər belə sənədlərdə əks olunan məlumatlar gömrük bəyannaməsinin verilməsinə qədər gömrük orqanı tərəfindən malların buraxılışı haqqında qərara təsir göstərsə;
- c) hüquq pozucuları gömrük eyniləşdirilməsinin aldatma vasitələrinə müraciət edir;
- d) yanlış bəyan etmə həyata keçirilir, həm də gömrük bəyannaməsinə və gömrük məqsədləri üçün lazım olan digər sənədlərə gömrük rejimi haqqında, malları adı, kəmiyyəti və gömrük dəyəri haqqında, onların mənşə ölkəsi haqqında, gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üzrə güzəştlərin tətbiqi haqqında, tarif preferensiyalarının tətbiqi haqqında yanlış məlumatlar və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən azad etmə və ya onun aşağı salınması üçün əsaslar verən istənilən digər yanlış məlumatlar daxil olunur.
- e) Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirilən mal hüquq pozucuları tərəfindən lazım olan qaydada bəyan olunmur;
- f) daxili gömrük tranziti gömrük prosesinə müvafiq yaxud beynəlxalq gömrük tranziti gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş mallar Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində təyinat yerinə çatdırılmır;

g) Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirilən, gömrük nəzarəti altında olan, o cümlədən, müvəqqəti saxlanma statusunda olan, mal alanın anbarında saxlanan mal da daxil olmaqla, beynəlxalq gömrük tranziti gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş yaxud gömrük anbarında və ya sərbəst anbarda saxlanan mallar gömrük orqanlarının icazəsi olmadan və gömrük ödənişləri olmadan verilir;

2. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının icazəsi olmadan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi üzrə güzəştlər təqdim olunaraq, şərti buraxılan malların belə güzəştlərdən istifadə etmək səlahiyyətində olmayan digər şəxslərə istifadəyə və ya sahibliyə verilməsi;

3. Fiziki şəxs tərəfindən (*sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmayan vətəndaş*) müvəqqəti olaraq, Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən malların müvəqqəti gətirilmə üzrə müəyyən olunan müddət bitdikdən sonra müvafiq gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük ödənişlərinin ödənişi olmadan istifadəsi və ona sərəncam vermə. Həmin mallar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, müvəqqəti gətirilmə müddətində gömrük vergi tutmasından azaddır, amma göstərilən müddət bitdikdən sonra gömrük rüsum-vergiləri tutulur və ya mallar Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara aparılır.

4. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər və ya vətəndaşlar tərəfindən gömrük rejimi pozulmaqla, yerləşdirilən mallardan istifadə və ya onlara sərəncam vermə, əgər mallardan belə istifadə və ya onlara sərəncam vermə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, bu malları birinci seçilən gömrük rejimindən fərqli olaraq gömrük ödənişlərinin ödənişini şərtləndirən

digər gömrük rejiminin təsiri altına salınmasını tələb edirsə;

5. İdxal mallarının qeyri-leqal azərbaycanlı alıcıları tərəfindən gömrük daşıyıcısı şirkətlərinin işçilərinə və (və ya) Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə münasibətdə gömrük nəzarətində, o cümlədən müvəqqəti saxlanmada olan özlərinin idxal mallarının mənimlənməsi yaxud zəbt edilməsi məqsədilə aldatma hərəkətlərinin törədilməsi, bu işə, malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı gömrük ödənişlərini ödəməmək məqsədi daşıyır. Belə hallarda hüquq pozucuları nəinki sənədləri saxtalaşdırır, həm də özlərini gömrük və ya digər hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları kimi təqdim edirlər, gömrük nəzarəti altında olan malların zəbt edilməsi məqsədilə, kommersion anbarlarını və qaçaqmalçılıq mallarının gizli saxlanma «bazalarını» müvəqqəti saxlanma anbarları kimi təqdim edir və hətta, uydurma gömrük postları yaradırlar ki, bura işə, guya, gömrük nəzarəti altında olan mallar çatdırılmalıdır. Belə hallarda adı çəkilən hüquqa zidd əməllər nəinki AR CM-nin 209-cu maddəsi ilə, həm də Cinayət məəcəlləsinin digər maddələri ilə təsnifatlandırılmalıdır.

6. Kommersion strukturları tərəfindən (*bir qayda olaraq, saxta*) Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına yanlış sənədlərin təqdim olunması əsasında gömrük ödənişlərinin ödənilməsi vaxtının uzadılması və ya onların ödənilməsinə möhlət verilməsi, əgər hüquq pozucuları əvvəlcədən gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üzrə öz öhdəliklərini icra etmək niyyətində deyildisə, vaxt uzadıldıqdan və ya möhlət verildikdən sonra işə, əlavə vaxtı idxal mallarının reallaşdırılması üçün, cinayətin izlərinin itirilməsi və kommersion strukturlarının bazardan getməsi üçün istifadə edilərsə.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma hallarının siyahısı çox geniş ola bilər. Hüquq pozucuları tərəfindən AR GM müd-

dəalarının istifadəsi yaxın vaxtlarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın əvvəllər hüquq mühafizə orqanlarına məlum olmayan üsullarının peyda olacağından xəbər verir. Əgər gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üçün qaçaqmalçılıq, vəzifə saxtakarlığı, digər cinayətlər törədilsə, onda belə əməllər AR CM-nin 209-cu maddəsi ilə yanaşı, həm də AR CM-nin müvafiq maddələri ilə ixtisaslaşmaya məruz qalırdı. Gömrük orqanlarının öz hərəkətləri və hərəkətsizliyi ilə gömrük ödənişlərindən yayınmada hüquq pozucularına bilərəkdən imkan yaradan vəzifəli şəxsləri bu cinayətin törədilməsində əlbir olmaya görə məsuliyyət daşıyırlar. Əgər onlar bu məqsədlə öz xidməti vəzifələrindən istifadə etməklə dövlət xidməti maraqlarına qarşı cinayət törədibsə, gömrük orqanlarının bu işçiləri əlavə olaraq, AR CM-nin 31-ci fəslinin uyğun maddələri üzrə məsuliyyət daşıyırlar.

Əgər malların qaçaqmalçılığı gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üsuludursa, AR CM-nin 206-cı maddəsinin 1-ci hissəsi üzrə («*Qaçaqmalçılıq*») nəzərdə tutulan cinayətin əlavə olaraq, AR CM-nin 209-cu maddəsi üzrə ixtisaslaşdırma məsələsinə gəldikdə, AR CM-nin 17-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə müraciət etmək lazımdır, burada deyilir: «Bir hərəkətlə (*hərəkətsizliklə*) bu məəcəllənin iki və daha çox maddəsi ilə nəzərdə tutulan iki və daha çox cinayətin törədilməsi cinayətlərin ideal məcmusunu yaradır». AR CM-nin 17-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, belə hallarda şəxs hər bir törətdiyi cinayətə görə AR CM-nin uyğun maddəsi və ya maddəsinin hissəsi üzrə cinayət məsuliyyəti daşıyır. (*Bu cinayətlərin həmin ideal adlanan məcmusudur, bu zaman bir hüquqazidd əməl AR CM-nin iki müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulan minimum iki cinayət tərkibini əhatə edir*).

Cinayət qanununun bu normasına müvafiq olaraq, malların qaçaqmalçılığının törədilməsi gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayın-

ma üsulu kimi belə əməlin AR CM-206-cı və AR CM-nin 209-cu maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərin məcmusu üzrə ixtisaslaşmasını tələb edir.

Bir cinayətin törədilməsi digər, daha ağır cinayətin törədilmə üsulu olduğu hallarda cinayətlərin məcmusunun olmaması haqqında cinayət-hüquqi nəzəriyyədə mövcud olan fikir gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın baxılan hallarına aid deyil, belə ki, baxılan hallarda əks vəziyyət mövcuddur-qaçaqmalçılığın törədilməsi digər, amma daha ağır yox, daha yüngül cinayətin törədilmə üsuludur.

AR CM-nin 209-cu maddəsi üzrə nəzərdə tutulan hüquqazidd əməllərin ixtisaslaşması üçün hüquqi şəxsin yoxsa fiziki şəxsin əsassız olaraq gömrük ödənişlərindən azad olunması əhəmiyyət daşıyır.

AR CM-nin 209-cu maddəsi üzrə nəzərdə tutulan cinayətin subyektləri ola bilər:

- Hüquqi şəxslərin rəhbərləri və digər işçiləri, əgər bu subyektlər gömrük qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiq olaraq, gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üzrə öhdəliklər daşıyırdısa;
- Malların qanunsuz olaraq yerdəyişməsi haqqında xəbərdar olan və bu işdə iştirak edən digər kommersiya strukturlarının işçiləri də daxil olmaqla, digər fiziki şəxslər;
- AR GM-in və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının tələblərinə müvafiq olaraq, müəyyən müddətlərdə gömrük ödənişlərini ödəməyə məsul olan - hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər və ya digər fiziki şəxslər.

Gömrük rüsumlarının, vergilərinin ödənilməsinə görə məsul şəxs deklarantdır. Əgər bəyan etmə gömrük brokeri tərəfindən həyata keçirilsə, AR GM-nin 157-ci maddəsinə müvafiq olaraq, gömrük rüsumlarının,

vergilərinin ödənilməsinə görə məsul şəxs odur. Bu normaya müvafiq olaraq, əgər malların bəyan edilməsi üçün müəyyən olunan gömrük rejiminin məzmunu gömrük rüsumlarının, vergilərinin ödənilməsinə nəzərdə tutursa, gömrük brokeri onları ödəyir. Bəyan etmə zamanı broker onların ödənilməsinə görə deklarant kimi məsuliyyət daşıyır.

Məzmunu gömrük rüsumlarının, vergilərinin ödənilməsindən tam və ya qismən azad etməni nəzərdə tutan gömrük proseduralarının və gömrük rejimlərinin tətbiqi üçün AR GM-nin mallardan istifadə və onlara sərəncam vermə haqqında və ya AR GM-də müəyyən olunan digər tələb və şərtlərin yerinə yetirilməsi haqqında müddəalara riayət edilməməsi zamanı AR GM-də nəzərdə tutulan hallarda gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsinə görə məsul olan şəxslər aşağıdakılardır: müvəqqəti saxlanma anbarının sahibi, gömrük anbarının sahibi, daşıyıcı, gömrük rejiminə riayət olunması üzrə öhdəliklərin verildiyi şəxs.

Gömrük rüsumlarının, vergilərinin ödənilməməsi, o cümlədən, onların düzgün hesablanmaması və (və ya) vaxtında ödənilməməsi zamanı gömrük orqanları qarşısında məsuliyyəti onların ödənilməsinə görə məsul olan şəxs daşıyır.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən qanunsuz olaraq keçirilməsi zamanı gömrük rüsum, vergilərinin ödənilməsinə görə məsuliyyəti daşıyırlar:

- mal və nəqliyyat vasitələrini qanunsuz keçirən şəxslər;
- qanunsuz keçirilmədə iştirak edən şəxslər, əgər onlar bunun qanunsuz olduğunu bilirə və ya bilməyə məsuldursa;
- gətirilmə zamanı-həmçinin, qanunsuz olaraq idxal olunan malları və nəqliyyat vasitələrini mülkiyyətinə və ya sahibliyinə alan şəxslər, əgər onlar bunun qanunsuz olduğunu bilirə və ya bilməyə

məsuldursa, belə şəxslər qanunsuz olaraq aparılan və ya qanunsuz olaraq gətirilən malların sahibi qismində iştirak edən kimi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan qaydada gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

Nəzərə alsaq ki, gömrük ödənişlərinin ödənilməsinə görə məsuliyyət daşıyan subyektlər qismində ticarət dövriyyəsində, bir qayda olaraq, hüquqi şəxslər çıxış edir, AR CM-nin 209-cu maddəsi üzrə cinayət məsuliyyətinin subyektləri həmin hüquqi şəxslərin rəhbərləri və işçiləri ola bilər. Əgər adı çəkilən şəxslər gömrük hüquq münasibətlərinin rəsmi iştirakçıları qismində çıxış edərsə, həqiqətdə isə, onlar saxta struktur olublarsa, onda AR CM-nin 209-cu maddəsi üzrə cinayət məsuliyyətinin subyektini faktiki olaraq saxta kommersiya strukturlarının rekvizit və sənədlərindən istifadə ilə gömrük sərhəddindən qanunsuz olaraq keçirilən konkret mallara münasibətdə gömrük ödənişlərinin ödənilməməsinə və ya onların aşağı salınmasına yönələn hüquqazidd əməlləri törədən fiziki şəxslər olacaq.

AR GM-nin gömrük orqanlarının xarici ticarət proseslərinə müdaxiləsinin minimallaşmasını, gömrük nəzarətinin sadələşməsinə, gömrük rüsum və vergilərinin ödənilmə müddətinin uzadılması və ya ona möhlət verilməsini nəzərdə tutur. Sonuncu aşağıdakıları nəzərdə tutan külliyyatda əks olunur:

- ✧ - xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının onlar üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusi sadələşmiş proseduralarının müəyyən olunmasına iddia etmək hüququ;
- ✧ - hər mal partiyasına deyil, mal göndərişinin yekunu üzrə dövrü bəyannamələrin rəsmiləşdirmə hüququ;
- ✧ - Azərbaycan mallarının çıxarılması zamanı dövrü müvəqqəti bəyannamələrin

- sonradan tam bəyannamənin təqdim olunma şərti ilə rəsmiləşdirmə hüququ;
- ✧ - gömrük bəyannaməsinin verilməsinə qədər malların buraxılışına yol vermək;
 - ✧ - malların idxalını həyata keçirən şəxslərin obyektlərində gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparılma hüququ;
 - ✧ - gömrük rəsmiləşdirməsinin sadələşdirilmiş növlərinin tətbiqi hüququ;
 - ✧ - aşılmaz qüvvənin olması motivindən, ödəyiciyə büdcədən maliyyələşmənin və ya bu şəxs tərəfindən yerinə yetirilən dövlət sifarişinin ödənilməsinin gecikdirilməsi motivindən, həmçinin, gömrük sərhəddindən keçirilən malların tez xarab olan mallara aid olması və s. səbəbindən ödəyicilərin gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi müddətinin uzadılması və ya möhlət verilməsi hüququ [3].

Xarici iqtisadi fəaliyyətin qeyri-dürüst iştirakçıları (*hüquqi şəxslərin rəhbərləri və işçiləri*) AR GM-nin bu müddəalarını qaçaqmalçılığın törədilməsi və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üçün şəraitin yaradılması məqsədilə istifadə edirlər. Bunun vasitəsi ilə öz hüquqi şəxsləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusi sadələşdirilmiş proseduraların tətbiqinə yaxud gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi müddətinin uzadılması və ya möhlət verilməsinə çalışırlar. Belə hərəkətlər qaçaqmalçılıq və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın törədilməsi zamanı bu cinayətlərə hazırlıq kimi baxılmalıdır (*AR CM-nin 28-ci maddə*).

Cinayət məsuliyyəti isə, məlum olduğu kimi, ağır və ya xüsusən ağır cinayətə hazırlıq zamanı baş verir (*AR CM-nin 28-ci maddəsi, 2-ci hissə*). Deməli, qaçaqmalçılığın həyata keçirilməsinə hazırlığa görə cinayət məsuliyyətinə ancaq o şəxslər cəlb oluna bilər ki, onların hərəkətlərində AR CM-nin 206-cı maddəsinin 2-4-cü hissələrində nəzərdə tutulan cinayətə hazırlıq bəlli olur.

Bununla yanaşı, əgər AR CM-nin 206-cı və (*və ya*) 209-cu maddələri ilə nəzərdə tutulan bitkin cinayət baş veribsə, bu cinayətlərin törədilməsi üçün şərait yaradan şəxslər isə qaçaqmalçılıq və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın təşkilatçıları və icraçıları ilə əvvəlcədən əlbirlikdə olubsa, onlar adı çəkilən cinayətlərin əlbirləri qismində təqib olunmalıdırlar.

AR CM-nin 206-cı maddəsinin 1-ci hissəsi və AR CM-nin 209-cu maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin əlavə olaraq təsnifatlandırılması zəruriliyi haqqında məsələni həll etmək üçün qanunvericiliyin apardığımız təhlili hüququn tətbiqi təcrübəsində hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmə tərəfindən gömrük cinayətlərinin xüsusi spesifikasiyasına görə və baxılan vəziyyətlərin mürəkkəbliyindən həmişə təmin oluna bilmir. Hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri və hakimlər gömrük cinayətlərini həmişə AR CM-nin normaları üzrə ixtisaslaşdırma bilmir və AR CM-nin 206.1-ci maddəsi, AR CM-nin 209-cu maddəsi və Cinayət Məcəlləsinin digər maddələrində nəzərə tutulan hüquqazidd əməllərin əlavə ixtisaslaşdırılmasına müraciət edə bilmirlər. Deməli, gömrük cinayətlərinin ixtisaslaşması zamanı səhvlər mümkündür. Onlardan necə qaçmaq olar? Bazar iqtisadiyyatının nəzəri və təcrübi müstəvisində bu kimi suallar çoxşaxəli cavablandırılır [5].

Nəticə

Gömrük qanunvericiliyinin hazırkı vəziyyəti gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanı vergi dələduzluğunun sərbəst forması kimi müəyyən etməyə imkan verir. Belə yayınma zamanı şəxs həqiqəti bilərəkdən təhrif edir və aşağıdakı yollarla məqsədinə çatır:

- a) yanlış bəyanetmə;
- b) gömrük orqanlarına saxta sənədlərin təqdim olunması;
- v) malların gömrük nəzarətindən gizlə-

dilməsi (*fəal aldatma*) və həqiqəti deməməklə (*passiv aldatma*) gömrük orqanlarını aldatma;

- q) bəyan etməyə məruz qalacaq malların bəyan edilməməsi;
- d) gömrük qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olaraq, gömrük orqanlarına mallar və onlar haqqında sənədlərin təqdim olunmaması və s.

Beləliklə, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi tərəfindən müəyyən olunan gömrük ödənişlərinin ödənilməməsi və ya onların aşağı salınması məqsədini daşıyan istənilən hüquqazidd aldatma əməllərinin törədilməsidir. Cinayət qanununun normalarına müvafiq olaraq, malların qaçaqmalçılığının törədilməsi gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üsulu kimi belə əməlin AR CM-206-cı və AR CM-nin 209-cu maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərin məcmusu üzrə ixtisaslaşmasını tələb edir.

Bir cinayətin törədilməsi digər, daha ağır cinayətin törədilmə üsulu olduğu hallarda cinayətlərin məcmusunun olmaması haqqında cinayət-hüquqi nəzəriyyədə mövcud olan fikir gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın baxılan hallarına aid deyil, belə ki, baxılan hallarda əks vəziyyət mövcuddur-qaçaqmalçılığın törədilməsi digər, amma daha ağır yox, daha yüngül cinayətin törədilmə üsuludur.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin qeyri-dürüst iştirakçıları (*hüquqi şəxslərin rəhbərləri və işçiləri*) AR GM-nin bu müddəalarını qaçaqmalçılığın törədilməsi və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma üçün şəraitin yaradılması məqsədilə istifadə edirlər. Bunun vasitəsi ilə öz hüquqi şəxsləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusi sadələşdirilmiş proseduraların tətbiqinə yaxud gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi müddətinin uzadılması və ya möhlət verilməsinə çalışırlar. Belə hərəkətlər qaçaqmalçılıq və gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın törədilməsi zamanı bu cinayətlərə hazırlıq kimi

baxılmalıdır.

Təsəvvür edilir ki, bu problemi cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşməsi yolu ilə AR CM-nin 209-cu maddəsi və AR CM-nin 206.1-ci maddəsinin dispozişiyasına əlavə və dəyişikliklərin əlavə edilməsi ilə həll etmək olar. Söhbət hüquqazidd əməllərin AR CM-nin 206.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan adi mallarla, AR CM-nin 209-cu maddəsində nəzərdə tutulan əməllərin AR CM-nin bir normasının dispozişiyasında birləşmə zəruriliyindən gedir. AR CM-nin 206-cı maddəsinin normasından qanunvericilik qaydasında 1-ci hissənin çıxarılması və onun AR CM-nin 209-cu maddəsinin normasının dispozişiyasına-sonuncunun yenidən işlənməsi ilə köçürülməsi mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı. Qanun nəşriyyatı. 2010. 335 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı. "Hüquq ədəbiyyatı". 2010. 291 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. "Hüquq ədəbiyyatı" nəşr. 2010. 419 s.
4. Пресняков В.Ю. Современная зарубежная практика регулирования внешней торговли: таможенный аспект. М.: РИО РТА. 1996. 540 с. [*Presnyakov V.Y. Xarici ticarətin tənzimlənməsində müasir xarici praktika*].
5. Нуреев Р.М. Экономика Развития: модели становления рыночной экономики. 2-е издание. М.: 2008. 639 с. [*Nuryeyev R.M. İnkişafın iqtisadiyyatı: bazar iqtisadiyyatının formalaşması modeli*].

Гамидова Мехрибан Ядулла кызы

доктор философии по экономике
Бакинский Государственный Университет

ПРОБЛЕМЫ ОТКЛОНЕНИЯ ОТ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ И ПУТИ ИХ УСТРАНЕНИЯ

Аннотация

Важная составляющая бюджета, как таможенные платежи подвергается серьёзным рискам и угрозам в результате криминальной деятельности субъектов ВЭД. В статье исследовано уголовная ответственность за таможенные преступления. Отмечается что, произошло разумное смещение юридической ответственности за такое экономическое правонарушение как уклонение от уплаты таможенных платежей в сферу отраслевого регулирования за пределами уголовного законодательства.

Предложено усовершенствование нормативно-правовой базы, соответствующей стратегии и разработка новых научно-теоретических основ в этом направлении.

Ключевые слова: *таможенные платежи, таможенная стоимость, налоги, тарифные преференции, контрабанда.*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 06.09.10.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 24.09.10.

Çapa qəbul olunmuşdur: 24.11.10.